

УДК 811.621.25'373.21-115(292.69)М.Сводеш

ОСТРІВ МАДАГАСКАР: ПОРУШЕННЯ “ГЕОГРАФІЧНОЇ ЛОГІКИ” З ПОГЛЯДУ ЛЕКСИКОСТАТИСТИКИ

Михайло Іжик

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра китайської, корейської та японської філології,
бульв. Т. Шевченка, 14, Київ, Україна, 01601,
тел.: (+38097) 481 36 34, e-mail: izhak18@hotmail.com*

За допомогою методу лексикостатистики М. Сводеша вдалося встановити час розходження і ступінь спорідненості двох пар мов, що належать до малайсько-полінезійської підгрупи аустронезійської мовної родини: індонезійської~малагасійської (4500 років тому) та ма'аньян~малагасійської (2100 років тому). Понад сотня назв населених пунктів Мадагаскару наочно довела провідну роль предків сучасних індонезійців та малазійців у формуванні малагасійського суспільства.

Ключові слова: малагасійська мова, індонезійська мова, мова ма'аньян, метод М. Сводеша, топонімія Мадагаскару.

Про спорідненість малагасійської мови з аустронезійськими вперше писав видатний арабський географ XII століття аль-Ідрісі. Пізніше на цей факт вказували португальські мореплавці XVI–XVII століття.

Серед лінгвістів: голландський мовознавець А. Ріланд у 1708 році, французький дослідник К. Крофюр – у 1790 році, німецький філолог В. Гумбольдт – на початку XIX століття [3].

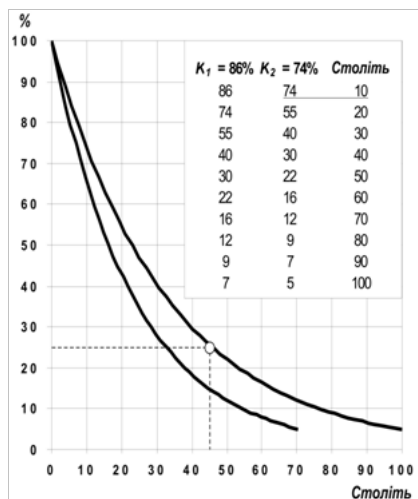
Постає питання: коли і за яких умов відбулася міграція древніх індонезійців на Мадагаскар? Враховуючи неймовірне різноманіття племен та етносів Малайського архіпелагу, ким саме були перші переселенці?

Першим припущенням дослідників нового часу була ймовірна пов'язаність малагасійської мови з мовою племені *батта* (або *баттаків*), яке в давні часи займало усю північну частину о. Суматра та прилеглі острови – Ніас, Бату та ін. Така гіпотеза – цілком логічна, адже вказані острови є географічно найближчими до Мадагаскару з-поміж тих, на яких використовуються малайсько-полінезійські мови.

Проте наукового підтвердження припущення не мало. Малагасійську все більше пов'язували з індонезійською (малайською) мовою, яка нині є державною в Малайзії, Індонезії, Брунеї.

Справді, збіги лексики малагасійської мови з малайською мовою є очевидними в окремих тематичних групах. Передусім це стосується лексики, так чи інакше пов'язаної з *мореплаванням*, *металургією*, а також у назвах *частин тіла*.

Наявність такої помітної кількості лексичних збігів у деяких тематичних групах унаочнює участь малайської мови та матеріальної культури малайців в історичному формуванні малагасійського суспільства. Проте до останнього часу залишається нез’ясованим питання статусу мовного матеріалу тих давніх контактів: наскільки його можна вважати питомим, а наскільки – запозиченим? Розв’язанню цієї проблеми могло б сприяти *лексикостатистичне дослідження* відповідної пари мов, зокрема, за методикою Моріса Сводеша.

Графік розрахунку часової відстані від часу розходження двох мов за відсотком збереженої спільної лексики у двох 100-слівних списках М. Сводеша
 100-слівними списками мов-нащадків залишається спільним 0,862 = 0,74 обсягу списку, тобто 74 слова, або, що те саме, 26 % слів заміщується іншими словами” (див. рис.). [7, с. 283–288].

В основі методу М. Сводеша лежить принцип лексикостатистики, який дає змогу визначити час розходження споріднених мов і ступінь близькості між ними.

Лексикостатистична глосохронологія встановлює час роз’єднання споріднених мов, керуючись даними про рівномірну швидкість змін найбільш сталої частини словника, уживаної у звичайних, отже, найістотніших ситуаціях спілкування. М. Сводеш відібрав емпіричним шляхом 100 слів і вирахував коефіцієнт збережуваності лексики цього списку за доступні для спостереження відрізки часу. На підставі дослідження доступних різночасових текстів кількома мовами з давніми писемними традиціями М. Сводешу вдалося емпіричним шляхом вивести основоположні числові кореляції у цій галузі, зокрема, важливу для наших дальших викладок II константу М. Сводеша: “За кожних 1000 років між двома

Наскільки нам відомо, ця галузь ще не була предметом таких досліджень, і тому вирішено застосувати названу методіку до двох стослівних списків малагасійською та індонезійською мовою. За допомогою російсько-індонезійського [5] та французько-малагасійського словників стослівні списки перекладено двома останніми мовами.

Унаслідок зіставлення стослівних списків лексики сучасної індонезійської та малагасійської мови справді було підтверджено існування низки лексичних збігів: *bolo ~ bulu* ‘волося’; *vato ~ batu* ‘камін’; *faka ~ akar* ‘корін’; *aty ~ hati* ‘печінка’; *tandroka ~ tanduk* ‘ріг’; *tànana ~ tangan* ‘рука’; *maty ~ mati* ‘вмирати’; *aho ~ aku* ‘я’; *volana ~ bulan* ‘місяць’; *lalana ~ jalan* ‘дорога’ та ін. Загальна частка спільних слів становить у цих двох списках близько 25 %. За графіком розрахунку часової відстані на підставі отриманої цифри можна зробити висновок, що малагасійська й індонезійська мови розійшлися приблизно 4500 років тому, тобто на початку III тисячоліття до н. е. Отже,

порівняно невеликий відсоток збігів вказує немовби на дуже давній час відокремлення малагасійської від решти аустронезійських мов.

У міру нагромадження мовних фактів уявлення про конкретне джерело аустронезійської лексики малагасійського словника почало змінюватися. Норвезький учений В. Даль на багатому мовному матеріалі професійно сформулював гіпотезу спорідненості малагасійської з мовою ма'аньян, поширеною серед племені даяків – жителів південно-східної частини острова Калімантан (Індонезія) в районі річки Баріто [13]. Питання співвідношення цих двох лексичних множин поки що не розглядали. Для конкретизації уявлень про часові межі мовно-культурних контактів предків малагасійців та племені ма'аньян науково перспективним також виглядало застосування саме методики М. Сводеша.

Стослівний список М. Сводеша було перекладено мовою ма'аньян [15]. Серед виявлених унаслідок зіставлення лексичних пар збігів трапилися лексеми, вже знайомі за списком малагасійсько-малайських аналогій: *wulu* 'волося', *watu* 'камінь', *matey* 'вмирати', *wulan* 'місяць', *aku* 'я' та ін.

Проте переважна більшість схожих слів стосуються нових семантичних груп: *rano* ~ *rani* 'вода'; *roa* ~ *rueh* 'два'; *orana* ~ *uran* 'дощ'; *setroka* ~ *atuk* 'дим'; *vavy* ~ *wawey* 'жінка'; *anarana* ~ *narana* 'ім'я'; *orona* ~ *urun* 'ніс'; *avy* ~ *hawī* 'приходити'; *vava* ~ *aru wawa* 'рот'; *rahona* ~ *rakun* 'хмара'; *mainty* ~ *maintem* 'чорний'; *inona* ~ *inun* 'що'. Урешті-решт зіставлення стослівного списку мови ма'аньян з малагасійським списком дало значно більшу кількість лексичних збігів (54%), а це відповідає й реалістичнішій даті розходження цієї пари мов – 2100 років тому.

Враховуючи отримані дані, на нашу думку, науково перспективним є проведення аналізу назв населених пунктів Мадагаскару. Чи залишився аустронезійський слід у топонімії острова?

Топонімія – наука, що вивчає географічні назви, їхнє походження, розвиток, сучасний стан, написання і вимову. Вона є інтегральною науковою дисципліною, яка використовує дані трьох галузей знань: географії, історії та лінгвістики.

Топонімія Мадагаскару становить перспективне поле для дослідження, оскільки якнайкраще ілюструє провідну роль малайців та даяків (а не африканців) у формуванні історії острова.

Навіть у разі поверхневого ознайомлення з картою Мадагаскару можна помітити, що значна кількість топонімів має яскраве малайсько-полінезійське забарвлення. Першочергово це стосується східного узбережжя і центральної частини острова, що черговий раз підтверджує теорію заселення Мадагаскару саме з боку Малайського архіпелагу.

Більшість топонімів утворені на основі слів з мови ма'аньян (*ranu*, *ma'intem*, *watu*), хоча трапляються і малайські слова (*besar*, *putih*).

Мовні дарунки, які відважні предки-мореплавці залишили сучасним малагасійцям, можна класифікувати так: найчисленнішу групу становлять топоніми з назвами предметів природи. Зокрема, з основою *ranu* (малагасійське 'вода'), що походить від *ranu* з мови даяків ма'аньян (табл. 1).

Таблиця 1

Малагасійські топоніми від ма'аньянського кореня **ranu'**

Вихідний корінь	Малагасійський відповідник кореня	Позиція кореня у топонімі	Топоніми Мадагаскару
ranu' (ма'аньянське)	rano 'вода'	на початку	Ranohandatsa, Ranopiso, Ranobe, Ranomafana, Ranomena, Ranolalina, Ranomena avaratra.
		у середині	Andranofotsy, Andranomena, Andranovaka.
		у кінці	Anaovandrano, Anivorano, Morarano, Tambohorano, Mariarano, Ankadirano, Anahidrano, Amapandrano, Ambakirano, Soarano, Fararano, Maintirano, Lampirano, Loharano, Anosibe-trimoloharano, Marerano, Ambinanindrano, Vangaindrano, Tsararano.

Чимало топонімів у своїй основі мають слово 'камінь', (малагасійське vato). Причому, вживають як малайський (batu), так і ма'аньянський (watu) варіанти. (табл. 2).

Таблиця 2

Малагасійські топоніми від індонезійського кореня **batu** та ма'аньянського кореня **watu**

Вихідний корінь	Малагасійський відповідник кореня	Позиція кореня у топонімі	Топоніми Мадагаскару
Batu (індонезійське)	vato 'камінь'	у середині	Ambatoborodamba, Ambatofotsy, Ambatolahitelo, Andovobatofotsy, Ambatomanga, Ambatonapoaka, Ambatobe, Ambatonakanga, Ambatoloaka, Ambatolampy, Ambatolahitelo, Ambatomainty.
		У кінці	Tsangambato, Fotobato, Maintimbato, Alakambato, Manambato, Tetezambato, Ankarabato, Antsirabato.
Watu (ма'аньянське)		на початку	Vatohandrina, Vatomandry.
		у кінці	Evato, Mafivato, Ambodivato, Marovato, Andanivato, Ivato.

Слово **bolo**, яке одночасно використовується для позначення декількох споріднених понять (волосся, хутро, пір'я) частіше трапляється у варіанті ма'аньян (wulu) (табл. 3).

Таблиця 3

Малагасійські топоніми від індонезійського кореня **bulu** та
ма'аньянського кореня **watu**

Вихідний корінь	Малагасійський відповідник кореня	Позиція кореня у топонімі	Топоніми Мадагаскару
bulu (індонезійське)	bolo ,волосся, хутро' 'пір'я	У кінці	.Manambolo
wulu (ма'аньянське)		на початку	.Volovao, Volovandana, Volohosy
		У кінці	Antsenavolo, Manaravolo, Fotivolo, .Ambodimangavolo

Окремий тип становлять топоніми, у яких використовуються назви частин тіла – рука, голова, рот, око тощо.

Цікаве спостереження: загалом більшість назв частин тіла малагасійською мовою запозичені з індонезійської, проте в топонімії вжито якраз ті нечисленні запозичення з мови ма'аньян. Індонезійські слова в цій групі представлені вкрай скромно (табл. 4).

Таблиця 4

Малагасійські топоніми від індонезійських коренів **tangan** і **mata** та
ма'аньянських коренів **tajan**, **ulu'**, **aru wawa**, **ta'ulaŋ**

Вихідний корінь	Малагасійський відповідник кореня	Позиція кореня у топонімі	Топоніми Мадагаскару
Tangan (індонезійське)/ tajan (ма'аньянське)	tànana 'рука'	На початку	Tananava.
		у кінці	Maevatanana, Manatanana, Betanantanana.
ulu' (ма'аньянське)	loha 'голова'	На початку	Loharano.
aru wawa (ма'аньянське)	vava 'рот'		Vavalovo.
Mata (індонезійське)	maso 'око'	у кінці	Besamata, Ampamata.
ta'ulaŋ (ма'ан.)	Taolana 'кістка'		Marotaolana 2.

Назви населених пунктів, у яких використано кольори – *Ranomena* ('Червона Вода'), *Anbatofotsy* ('Білий Камінь'), *Andranofotsy* ('Біла Вода') та ін. Усі топоніми, де вжито слово 'білий' – індонезійського походження. У більшості з них фонетична адаптація *putih* (індонезійське)~*fotsy* (малагасійське) вже відбулася і морфема відповідає сучасній малагасійській мові. Але можна зустріти і давніший, значно ближчий до індонезійської варіант, який зазнав мінімальних змін *Ampasimpotsy* (табл. 5).

Група "нових" (*va*) населених пунктів, наприклад: *Volovao* – 'Нове пір'я/хутро/волосся' (табл. 6).

На перший погляд, суто африканськими є назви міст, що закінчуються на *-be*. Проте, у разі детальнішого аналізу стає зрозумілим, що *be* (малагасійське 'великий') походить від індонезійського *besar* (табл. 7).

Таблиця 5

Малагасійські топоніми від індонезійських коренів *putih, merah*
 та ма'аньянського кореня *ma'intem*.

Вихідний корінь	Малагасійський відповідник кореня	Позиція кореня у топонімі	Топоніми Мадагаскару
putih (індонезійське)	fotsy 'білий'	у кінці	Amborompotsy. Kalafotsy, Andranofotsy, Belefotsy, Efoetsy, Andovobafotsy, Anbatofotsy, Antanifotsy, Ampasimpotsy, Zazafotsy.
ma'intem (ма'аньянське)	mainty 'чорний'	на початку	Maintirano, Maintinandry, Maintimbato.
merah (індонезійське)	mena 'червоний'	у кінці	Ranomena, Andranomena, Ranomena avaratra.

Таблиця 6

Малагасійські топоніми від індонезійського кореня *baru* та
 ма'аньянського кореня *ba'u*

Вихідний корінь	Малагасійський відповідник кореня	Позиція кореня у топонімі	Топоніми Мадагаскару
baru (індонезійське)	vaovao 'новий'	у кінці	Lambaro.
ba'u (ма'аньянське)		у кінці	Ambalavao, Antanambao, Vinanivao, Tanambao, Antaribao, Antanambao, Volovao, Ambalavao.

Таблиця 7

Малагасійські топоніми від індонезійського кореня *be*

Вихідний корінь	Малагасійський відповідник кореня	Позиція кореня у топонімі	Топоніми Мадагаскару
besar (індонезійське)	be 'великий'	у кінці	Ambilobe, Mandabe, Antsirabe, Ambovombe, Tsiombe, Antsahabe, Rantabe, Ambalabe, Antanambe, Ankosibe, Sakoabe, Tondabe, Vohibe, Ambalabe, Amborobe, Antondabe, Mahabe, Ampatrambe.

Понад сотня назв населених пунктів Мадагаскару наочно доводить провідну роль предків сучасних індонезійців та малайзійців у формуванні малагасійського суспільства. Окрім того, після детального аналізу стало помітно, що на східному узбережжі та центральній частині острова топонімічна сітка значно щільніша, ніж, скажімо, на заході, з боку Африканського континенту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Войтов В.* Благосклонное “Море муссонов” / В. Войтов // *Вокруг Света*. – № 2 (2629). – 1978. – Февраль.
2. *Зубов А.* Человек заселяет свою планету / А. Зубов. – М., 1963.
3. *Козлов С. Я.* Малайский мир у берегов Африки / С. Я. Козлов. – 2008.
4. *Мурзаев Э. М.* Очерки топонимики / Э. М. Мурзаев. – М., 1974.
5. *Погадаев В. А.* Индонезийско-русский и русско-индонезийский словарь / В. А. Погадаев. – М., 2008.
6. *Поспелов Е. М.* Географические названия мира : топонимический словарь / Е. М. Поспелов. – М., 1998.
7. *Тищенко К. М.* Основы мовознавства / К. М. Тищенко. – К., 2007.
8. *Ярцева В. Н.* Лингвистический энциклопедический словарь / В. Н. Ярцева. – М., 1990.
9. *Adelaar K. A.* The Indonesian migrations to Madagascar : Making sense of the multidisciplinary evidence / K. A. Adelaar. – Melbourne, 2006.
10. *Blench R.* Musical instruments as markers of Austronesian prehistory / R. Blench. – Cambridge, 2007.
11. *Dahl O. Ch. II* La subdivision de la famille et la place du malgache. *Acta Orientalia* / O. Ch. Dahl. – Copenhagen, 1977.
12. *Dahl O. Ch. IV* Migration from Kalimantan to Madagaskar. *The Institute for Comparative Research in Human Culture* / O. Ch. Dahl. – Oslo : Norwegian University, 1991.
13. *Dahl O. Ch. I* Malgache et Maanyan. Une comparaison linguistique // *Avhandlingar utgitt av Instituttet 3* / O. Ch. Dahl. – Oslo : Egede Instituttet, 1951.
14. *Dahl O. Ch. III* Bantu substratum in Malagasy, *Études Océan Indien* / O. Ch. Dahl. – Paris: Institut National des Langues et Cultures Orientales, 1988.
15. *Hudson A.* The Austronesian Basic Vocabulary Database / A. Hudson, R. Blust. – Access mode : <http://130.216.189.34/austronesian/language.php?id=215>, (2003-2008).
16. Networking Phylogeny for Indo-European and Austronesian Languages. *Nature Precedings* / P. Blanchard, F. Petroni, M. Serva, D. Volchenkov.: hdl:10101/npre.2009.3156.1 : Posted 23 Apr 2009.

*Стаття: надійшла до редакції 15.10.2010
прийнята до друку 15.11.2010*

THE ISLAND OF MADAGASCAR: VIOLATION OF “GEOGRAPHICAL LOGIC” FROM THE POINT OF VIEW OF LEXICOSTATISTICS

Mykhailo Izhyk

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of Philology, Department of Chinese, Korean and Japanese Philology,
14, Av. T. Shevchenko, Kyiv, Ukraine, 01601,
tel.: (+38097) 481 36 34, e-mail: izhak18@hotmail.com*

Statistical investigation of Indonesian, Malagasy and Ma'anyan languages according to the method of M. Swadesh for historical interpretation of Malagasy-Austronesian linguistic and cultural correspondences.

Key words: Malagasy language, Indonesian language, Ma'anyan language, Swadesh list, toponymy of Madagascar.

ОСТРОВ МАДАГАСКАР: НАРУШЕНИЯ “ГЕОГРАФИЧЕСКОЙ ЛОГИКИ” С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ЛЕКСИКОСТАТИСТИКИ

Михаил Ижик

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
кафедра китайской, корейской и японской филологии,
бульв. Т. Шевченко, 14, Киев, Украина, 01601,
тел.: (+38097) 481 36 34, e-mail: izhak18@hotmail.com*

При помощи метода лексикостатистики М. Сводеша удалось установить время расхождения и степень родства двух пар языков, которые принадлежат к малайско-полинезийской подгруппе аустронезийской языковой семьи: индонезийско-малагасийского (4500 лет назад) и ма'аньян-малагасийского. Более сотни населенных пунктов Мадагаскара доказывают ведущую роль предков современных индонезийцев и малазийцев в формировании малагасийского общества.

Ключевые слова: малагасийский язык, индонезийский язык, язык ма'аньян, метод М. Сводеша, топонимия Мадагаскара.